

Tragedia Academiei Române de la 1948*

Acad. Ioan-Aurel Pop

Președintele Academiei Române

Academia Română, instituție fondată la 1 aprilie 1866 (cu numele de „Societatea Literară Română”, devenită după un an „Societatea Academică Română”), a fost de la începuturile ei erudită și savantă, dar și națională, enciclopedică și activă în societate. A fost națională, adică reprezentativă pentru cultura din întreg spațiul românesc. Conform decretului de înființare, cei 21 de membri fondatori erau personalități marcante din România de-atunci și din teritoriile românești aflate sub stăpânirea imperiilor străine: habsburgic (Transilvania, Banat, Maramureș, Bucovina), țarist (Basarabia) și otoman (din rândul românilor din Peninsula Balcanică). A fost enciclopedică, fiindcă a primit în rândurile sale specialiști în diferite domenii ale cunoașterii. A fost activă social, fiindcă i s-a cerut de la început de către comunitatea românilor să fie o prezență vie în viața publică. În acest sens, Academia și-a asumat rolul de consacrare a valorilor intelectuale de prim rang, de coordonatoare a științelor și artelor și de factor de echilibru în funcționarea și dezvoltarea României.

În 1879 „Societatea Academică Română” a fost declarată, printr-o lege specială, „institut național”, sub numele de Academia Română – „persoană morală și independentă în toate lucrările, de orice natură” –, denumire ce s-a menținut apoi neîntrerupt până astăzi; doar în perioada 1948–1989 ea a primit, pe lângă denumirea de „Academie” și numele statului român de-atunci, figurând astfel ca „Academia Republicii Populare Române” (în intervalul 1948–1965) și „Academia Republicii Socialiste România” (în perioada

1965–1989); din 1990 a revenit la denumirea ei tradițională, de „Academia Română”.

Pe când Academia Română avea peste o jumătate de secol de viață, România întregită abia se năștea. Atunci, într-o ședință solemnă a instituției noastre, la 14 mai 1919, Nicolae Iorga remarcă marea schimbare, pregătită și înfăptuită și de către Academie: „Pentru întâia oară, membrii Academiei Române, care vin să participe la lucrările ei, închină în cea mai mare parte cunoașterii limbii și trecutului românesc, n-au de trecut granița [...]. Când urmașii își vor închipui România Mare, cum zugravii vechi înfățișează fundațiunile sfinte de pe vremuri, purtate pe mâinile ctitorilor, la dreapta va sta, în locul domnului ziditor, regele Ferdinand I, șef de oaste biruitoare; la stânga însă, unde apare în smerite haine mohorâte vlădica pregătitor, sfătuitor și consacrat, cerem un loc, cerem acest loc din stânga pentru cărturarul român, propovăduitor neobosit, de-a lungul secolelor, al unității naționale”. Academia Română întruchiează astfel prototipul „cărturarului român” – elogiat de Iorga – și se află între acele câteva instituții de capătăi care au ctitorit România. De aceea, marele istoric socotea Academia drept o „fundațiune sfântă”, aidoma unei biserici.

Academia Română a cunoscut, asemenea tuturor instituțiilor de cultură ale țării, vitregiile regimului comunist totalitar, ale cărui ingerințe s-au făcut simțite din plin.

În urmă cu trei sferturi de secol, în 1948, când se instaura pe deplin, în prezența tancurilor sovietice, regimul comunist, au fost luate o serie de măsuri fără precedent, ce vizau comunizarea

*Cuvânt rostit la sesiunea comemorativă „75 de ani de la epurarea a 114 membri ai Academiei Române” (9 noiembrie 2023, Aula Academiei Române)

României prin distrugerea instituțiilor și personalităților care făuriseră țara, înainte, în timpul și după Primul Război Mondial. Între aceste instituții, se afla și Academia Română. În viziunea autorităților comuniste, ajunse la putere după 1945, Academia era o instituție „burgheză” și trebuia eradicată și apoi reconstruită după chipul și asemănarea viziunii Moscovei. De aceea, în 1948, în prezența tancurilor sovietice și a comisarilor Moscovei, Academia Română a fost decimată și expropriată. Au fost excluși 113 membri titulari, corespondenți și de onoare, dintre care 31 au fost închiși (condamnați, în total, la 120 de ani de temniță), dintre care 9 au murit în detenție. Între aceștia din urmă, adevărați martiri, s-au aflat Gh. I. Brătianu, Al. Lapedatu, Radu Rosetti, Iuliu Maniu. Totuși, Academia nu a putut să fie complet instrumentalizată politic. De aceea, ulterior, regimul comunist și-a creat propria academie, prin care a intenționat să controleze și să-și aservească știința și cultura din România. Din fericire, încercarea nu a reușit decât în mică măsură, fiindcă Academia Română și-a îndeplinit în continuare, în mare măsură, rolul de a fi în serviciul națiunii române.

Membrii excluși au fost considerați, datorită gândirii, operei și convingerilor lor politice, drept neadaptabili noilor orientări ale culturii și ostili regimului comunist. Epurări s-au făcut și în rândurile cercetătorilor din institutele Academiei. Totodată, proprietățile Academiei au fost și ele supuse naționalizării. Ulterior, Academia a fost depozată, adesea fără formele legale elementare, de fundații, de unele colecții de documente, monede, piese arheologice și opere de artă, trans-

ferate abuziv altor instituții și recuperate parțial după 1989.

Academia Română este o alcătuire omenească și, prin urmare, ea are toate calitățile și defectele unor asemenea creații imperfecte. Cu toate acestea, Academia Română are și a avut în toată existența ei o anumită unicitate, bazată pe independența spiritului creator al elitei intelectuale de cel mai înalt nivel, elită pe care o reunește sub cupola ei.

În fața acestui copleșitor rol istoric al Academiei noastre, jucat de peste un secol și jumătate, conducerea Academiei nu are nevoie de programe generale de funcționare a instituției, fie că numim aceste documente planuri, ghiduri sau, cum se cere acum oficial, „proiecte manageriale”. Strategia Academiei noastre este marcată nu numai în toate actele oficiale cu putere de lege sau de regulament, ci și în menirea sa istorică, în toate înfăptuirile sale din perioadele de libertate, egalitate, frăție și democrație, succedate de la 1866 încolo. Prin urmare, instituția are în sine marea forță intelectuală și morală de a funcționa după rânduială, după cutumă și după tradiție, fără inovații pripite. Misiunea sa asumată în 1866 nu s-a schimbat, ci s-a îmbogățit, în funcție de exigențele societății. Astăzi, Academia Română are trei principale componente: este forul fundamental de consacrare a valorilor intelectuale; este principala entitate de cercetare din România; este instituție de instruire și educație, întrucât acordă titlurile de doctor și de abilitat, precum cele mai importante universități. Peste toate, veghează misiunea de consolidare a identității naționale prin limbă, literatură și istorie, într-o Europă unită sub forma concertului națiunilor libere.